

ROZKOLY A IDEÁLY A. J. LIEHMA

Antonín J. Liehm:

O věcech se musí mluvit nahlas.

Výbor z publicistiky po roce 1989

Host, Brno 2024, 256 s.

Martin Šrajgr

Když Antonín Jaroslav Liehm, jedna z nepřehlédnutelných figur tuzemské kulturní kritiky, v prosinci 2020 zemřel, většina nekrologů stavěla do popředí jeho publicistickou činnost z šedesátých let. Tehdy svým psaním pro *Literární noviny*, *Film a dobu* nebo *Filmové a televizní noviny* zviditelňoval nastupující filmařskou generaci a pomáhal definovat tzv. „československý filmový zázrak“ (označení „nová vlna“ odmítal kvůli možné záměně s francouzskou „nouvelle vague“). Jako pravidelný účastník festivalů v Cannes nebo Benátkách měl vynikající přehled o zahraničních trendech, současně se coby reformní, resp. reformovaný komunista aktivně zajímal o politické dění. Jeho někdejší kritiky a eseje zůstávají cennými doklady toho, jak o filmu psát kultivovaně a s vědomím širších kulturních a politických, domácích i zahraničních souvislostí. Nejsou ovšem tím jediným, co po sobě zanechal.

Liehm se stal obětí podobně selektivního čtení jako jiné osobnosti spjaté s pražským jarem, například poslanec Národního shromáždění František Kriegel, nedávno glorifikovaný nepodařeným životopisným snímkem *Muž, který stál v cestě*, nebo šéf redakce mezinárodního života Československého rozhlasu Milan Weiner, z něhož se ve *Vlnách* Jiřího Mádlů stal populární idol mládeže. Kvůli zaměření výlučně na roky největší slávy a tabuizaci aktivit z let stalinismu se z komplexních osobností stávají jednorozměrní, až mytičtí hrdinové, kteří vždy viděli dál než

ostatní. Liehm, Kriegel i Weiner přitom – jako jiní lidé zapojení do oficiálních struktur – mnoho let legitimizovali vládu jedné strany. Konkrétně Liehm ve svých raných kritikách brojil proti „buržoaznímu civilismu“, lpěl na normách socialistického realismu a za vzor dával stalinistické agitky typu *Pád Berlína*. Do *Literárních novin* pak v letech 1952 a 1953 napsal několik článků obhajujících procesy s „protistátním spikleneckým centrem“, v jejichž rámci padlo jedenáct rozsudků smrti.

Kdyby tak neučinil, možná by přišel o místo v redakci nebo by byl sám jako jeden ze spiklenců zatčen. Nepřísluší nám vynášet nad ním morální soudy. Jen se při ohlížení za minulostí hodí zohlednit, že složitá nikdy není jen doba, ale i kroky lidí, kteří v ní žili a činili nelehká rozhodnutí. Výbor z Liehmovy publicistiky po návratu z emigrace v roce 1989, vycházející v nakladatelství Host sto let od kritikova narození, k něčemu takovému vybízí. Nikoliv jen svým přílehlavě zvoleným titulem *O věcech se musí mluvit nahlas*, ale též texty, jež vybrali editoři Jaroslav Bouček a Francis Raška. Liehma skrze ně nepoznáváme výlučně coby kulturního publicistu – ačkoli film a literatura jsou převládající témata –, ale jako veřejného intelektuála, který jako svou misi chápe komentování nešvarů doby a nebojí se kriticky hrábnout do dominantních myšlenkových proudů. V kontextu výše uvedeného je podstatná informace, že vedle glos, které Liehm psal pro *Právo*, *Lidové noviny* nebo *Přítomnost*, byly do výběru zahrnuty i rekapitulační rozhovory s Liehmem samotným.

Jeho úvahy o polistopadových proměnách české politiky, společnosti a kinematografie jsou tak prokládány Liehmovými odpověďmi na otázky nutící jej k reflexi vývoje, kterým v poválečném období prošel on sám. Při tom vyvstávají pozoruhodné rozkoly mezi řeče-

ným nebo napsaným a vykonaným. „*Každá společnost se musela prokousat nepřijemnými bílými místy, integrovat je do své přítomnosti*“, psal Liehm v zamyšlení pro *Literární noviny* v roce 2004. „*To stačí*“, zněla na druhé straně jeho strohá odpověď na dotaz Kryptyny Wanatowiczové z časopisu *Týden*, kterou o rok později zajímaly podrobnosti jeho spolupráce s StB. „*Dobrá novinářina [...] je řemeslo, které neslouží nikomu a ničemu než odhalení pravdy*“, svěřil se zase Liehm počátkem devadesátých let v rozhovoru s Radvanem Holubem. Nakolik vážně lze tuto maximu brát, když víme, že Liehm v padesátých letech pravdu sám vědomě překrucoval? Jako kdyby součástí role intelektuála, o níž Liehm v zahrnutých textech pronikavě píše, nebyla rovněž schopnost sebereflexivně čelit vlastním pokleskům.

Co potřebuje česká kultura

Možnost poskládat si po přečtení celé knihy poměrně komplexní portrét Antonína J. Liehma je ovšem pouze jednou z rovin přínosu publikace. Tu další tvoří samotné statě, inspirativní jednak stále platnými postřehy – třeba k tomu, jak je v Česku ustavičně podceňována kultura –, jednak odvahou jít proti proudu. Liehm se nesnažil opatrně klikovat mezi různými názorovými póly. V tisku opakovaně apeloval na pravicové politiky typu Václava Klause, kteří podle něj pokračovali v likvidaci kultury započaté normalizačním komunismem. Nenechal se strhnout všeobecným nadšením z tržní ekonomiky a prakticky od počátku devadesátých let konstantně hájil veřejnou podporu kultury a vyvracel názor, že něco podobného automaticky znamená komunismus a návrat bolševika, který přece může za všechno zlé. Kdo dnes poukáže na nezbytnost koncesionářských poplatků či Státního fondu kinematografie, setká se od lidí, pro které neexistuje nic mezi kapi-

talismem a komunismem, zřejmě s podobně zplošťujícími argumenty.

Samotný Liehm se považoval za věčného hledače třetí cesty. Pro své postoje, které se mediálnímu a kulturnímu establishmentu jevily příliš levicové, přitom stále obtížněji nacházel podporu, připadal si nevyslyšen. Slova, kterými v jednom z prvních vybraných článků charakterizuje Milana Kunderu, bychom tudíž mohli s rezervou vztáhnout i na něj: „*Kdysi dávno nebyl dost socialistický, pak zase ne dost vlastenecko-disidentický či příliš podbízivě amorální, a nedávno jsem se dověděl, že už není ani dost český*.“ Jakkoli ale Liehmovo věčné odvolávání se na šedesátá léta vyznívá jako projev nostalgie starého pána, udržoval si zároveň solidní přehled o současné české kinematografii. Jeho kolegy adorovaná díla *Je třeba zabít Sekala*, *Pelíšky* nebo *Tmavomodrý svět* nehanil proto, že nepřipomínala novou vlnu. Jako bývalý barrandovský dramaturg k nim měl příhodné postřehy. Například chápal, že při výrobě filmu není radno odbýt fázi vývoje a mnohaměsíčního cizelování scénáře.

Soubor několika desítek převážně kratších textů ukazuje, že Liehm až do pozdního věku reprezentoval ostře kritické, nekonformní myšlení (nejen) o kulturní politice. Právě vysoká úroveň debaty o tom, co a jak by se mělo v kultuře dělat, podle něj přispěla ke vzniku „československého zázraku“. Možná je za tím lehké přeceňování významu vlastních slov a profese, ale pokud nám dnes Liehm přes všechny své charakterové rozpory může být něčím vzorem, pak právě bytostným přesvědčením, že pokud má umění také kultivovat, nejen vydělávat peníze, nemůžeme je nechat napospas trhu. ■

(Autor je filmový kritik)